Канонични кръвни жертви в традицията на българските мюсюлмани

Горан Благоев

„И за всеки народ Ние сме установили обреди на жертвоприношение, за да могат да поменуват те името на Аллах над животните, които Той им е дал за храна. И така, вашият Бог е Единен Бог!“

(Коран, Сура XXII : 35)

Кръвната жертва е своеобразна универсалия, която присъства в традиционната култура на българските мюсюлмани. В специализираната литература у нас проблемът за мюсюлманския курбан е изследван като част от българската празнично-обредна система[1].

В статията ще бъдат разгледани жертвоприношението при раждане на дете и жертвоприношението на Курбан байрам[2], т. е. тези, които с основание могат да бъдат определени като „канонични“.

Сред българските мюсюлмани кръвното жертвоприношение е известно като „курбан“. С този термин те обозначават всички видове кръвни жертви, независимо от повода за тяхното принасяне и вложения смисъл. Курбан е обобщаващо понятие за жертвеното животно, за жертвения акт и за обредната трапеза. Етимологията на думата ни отвежда към нейния семито-хамитски корен „крб-“, който в най-общ смисъл означава „да бъдеш близък“, „да бъдеш родственик“[3]. На Балканите терминът се употребява и от мюсюлманите, и от християните, като преминава от арабския qurban (жертва) през турския „kurban“ (жертвено животно)[4].

В Корана „qurban“ се среща два пъти: веднъж това е жертвата, която трябва да бъде погълната от небесния огън, и която евреите искат от Мохамед (Сура III : 179), а втория път — това са приношенията на синовете на Адам (Сура

[1] Р. Попов. Календарни празници и обичаи. — В: Родопи. С., 1994, с. 115; Е. Керемидарска. Календарни празници и обичаи в Източните Родопи (по материали от Крумовградски и Момчилградско). — В: Родопски сборник. Т. 6. С., 1987, с. 101.

[2] Настоящето изследване се основава на теренни проучвания в периода 1991—1993 г. Те са проведени в близо 70 селища в Родопите и Тетевенско. Информаторите са мюсюлмани сунити (българи и турци). Лично са наблюдавани 2 празника, при които е извършено жертвоприношение — освещаването на новата джамия в с. Подкова — Момчилградско на Хъдърлез (6.V.1992 г.) и честването на Курбан байрам в с. Чепинци — Рудоземско (31.V.—2.VI.1993 г.). Теренните материали са архивизирани в катедрата по етнология в СУ „Кл. Охридски“, София.

[3] Срв. арабските думи „курба“ — родство; „кариб“ — близък родственик; „такарраба ила-лахи“ — да се приближиш към Аллах, принасяйки му жертва.

[4] Български етимологичен речник. Т. 3. С., 1986.

V : 30). Принесената жертва от Ибрахим обаче е обозначена като „zabh" (Сура XXXVII : 101). С други думи, в българските земи се разпространява не класическият термин „zabh", а по-малко употребяваният в Корана „qurban"[5]. Той е свързан с обозначението на жертвения празник в Персия — Id-i-qurban, и в Турция — Kurban bairam[6].

В класическата ислямска традиция са установени две жертвоприношения: курбанът на Големия жертвен празник (Курбан байрам = Ид ал-адха) и курбанът за новородено дете (акика курбан)[7].

Акика курбан. Първият курбан в живота на мюсюлманина е акика курбан. Той се принася от роднини или близки на детето, тъй като до навършване на пълнолетие човек няма право сам да си обрича и коли курбан. Този курбан представлява част от инициационния обреден комплекс за всеки индивид от мюсюлманската общност. С акика курбан детето се въвежда като новопосветен член на рода и религиозната общност, които полагат грижи за неговото възпитание и развитие, съобразно ислямските норми. С принасянето на първия курбан детето се приобщава към основните правила на вярата, които то ще започне съзнателно да изпълнява след навършване на пълнолетие. Едно от тях е задължението да се принася кръвна жертва — на Курбан байрам, календарен празник със социализираща функция. Така първата принесена жертва след навършване на пълнолетие маркира приобщаването на индивида към мюсюлманската общност. Според българските мюсюлмани обичаят да се коли кръвна жертва за новородено (едно животно за момиче и две — за момче) е традиция, останала от пророка Мохамед.

Корените на акика курбан обаче, както и на байрамската жертва, са предислямски. Специалистите са на мнение, че акика е един от трите вида курбани, принасяни от арабите езичници[8]: „По времето на невежеството (езичеството), когато детето се раждаше, ние убивахме овца и натривахме главата на детето с кръвта ѝ. Но когато дойде ислямът, започнахме да принасяме овца на седмия ден, да бръснем главата на детето и да я натриваме с шафран"[9]. При арабите акика е обред, извършван на 7, 14, 21, 28 или 35-ия ден след раждането на детето. Тогава за пръв път се подстригва косата му, а бащата раздава на бедните сребро с тегло, равно на теглото на косата. По време на този обред бащата е задължен да принесе жертва за своето дете — две кози, ако е момче и една — ако е момиче. Според Абдул Хак коренът на думата „aqq" означава „режа" и се свързва с прерязване гърлото на животното[10]. Ислямските теолози обаче все още не са постигнали съгласие дали акика курбан е задължителен или не е[11].

---

[5] „Zabh" се използва най-често за убиване на животни както на Големия жертвен празник, така и за ежедневна консумация. Етимологията на думата се свързва с „разцепвам" или „пробождам", „прерязвам гърлото на живо същество". „Qurban" — „доближавам се по-близо до Бога, принасяйки му жертва". Вж. T. P. Hughes. A Dictionary of Islam. N. Y. — L., 1885, p. 192, 551.

[6] Следователно името на празника, честван и от българските мюсюлмани, се свързва не с неговата типологична характеристика „zabh", а със семантичната му особеност „qurban".

[7] T. P. Hughes. Цит. съч., с. 192, 554; R. A. Chaudry. Muslim Customs and Ceremonies. 1988, p. 27.

[8] А. Ф. Явуз. За курбана. С., 1992, с. 20.

[9] T. P. Hughes. Цит. съч., с. 554. Цит. по Ал Бурайдах.

[10] Пак там.

[11] А. Ф. Явуз. Цит. съч., с. 20; R. A. Chaudry. Цит. съч., с. 27.

Традицията на курбана за новородено сред мюсюлманското население в Родопите е напълно идентична с установената от общоислямския канон. Същевременно акика курбан се възприема като част от следродилните обреди. Този факт ни отвежда към предислямските (езически) пластове на тази инициационна жертва. Затова говори например името на тържеството в чест на новороденото, с което често се обозначава и самата жертва. Докато турското население използва термина „тузлук“, то българите-мюсюлмани го наричат „молитви“, „смедар“ (пита) или „собор“. Трябва да отбележим, че „молитви“ или „пита“ се нарича и празничната трапеза, която българите-християни в Родопите организират на третия ден след раждането[12].

Курбанът за новородено се принася най-често веднага след раждането до 7-ия или 10-ия ден, или когато детето навърши 1—4 месеца. Смята се, че е добре този курбан да се направи по-рано. Среща се и мнението, че курбан за „молитви“ може да се заколи най-късно до 52-та годишнина[13]. Според традиционните представи акика курбан се обрича и принася „за да не го намират детето бели“, „за да го пази през целия му живот“, „за да има детето хаир“. Броят на животните, принесени за курбан зависи от пола на детето — ако е момче, животните са две, ако е момиче — едно. Второто животно при курбан на новородено момченце може да бъде заклано по-късно — когато го изпращат войник или когато е вече семеен. Най-често за курбан обричат овца или коза, като животното трябва да бъде над 6—7 месеца, без значение какъв е полът.

Курбанът се коли в деня преди молитвите, за да може на следващия ден да се приготви обредното ястие. Майката изнася детето на двора и човекът, който ще коли животното, ги „обиграва“ (обикаля) с него 3 пъти. През това време четат молитви за здраве на детето. Човекът, който коли курбана, пита родителите: „За кого е този курбан?“, а те казват името на детето. При коленето на животното се спазват основните правила за принасяне на кръвна жертва, които подробно ще бъдат разгледани по-нататък.

По-голямата част от курбанското месо се нарязва на парчета и се раздава на махалата в нечетен брой къщи (3, 5, 7 и т. н.), защото се смята, че от него нищо не трябва да се внася в дома на новороденото. В някои локални варианти запазват част от месото за ястията, които приготвят за гостите, а в други селища — ако родителите канят много хора, месото може и да не се раздава. В тези случаи кръвните роднини на детето (баща, майка, братя, сестри) не трябва да ядат от курбана. Това правило важи най-вече за майката. Смята се, че докато кърми детето „те двамата са едно“, а от курбана не трябва да яде този, за когото е обречен. Ако родителите искат да вкусят от месото, трябва да го откупят: „Трябва да платиш за месото, дето ще го ядеш“.

---

[12] А. Калинов. Орехово. С., 1988, с. 290.

[13] Числото 52 се среща и в традиционната поменална обредност на българските мюсюлмани — от 52-ия ден, според вярванията, започва процесът на разлагането на починалия („костите му се разключват“). Ключ за интерпретацията на числото 52 в традиционната мюсюлманска култура може да се окаже един факт от житието на пророка Мохамед. На 52-годишна възраст (роден е ок. 570 г.) Мохамед извършва събитието, което става повратна точка в развитието на исляма и основа на неговото летоброене — т. нар. хиджра (преселването от Мека в Медина през 622 г.). С оглед описаните превъплъщения на числото 52, то може да бъде разгледано като символ на прехода, който маркира новото начало в статуса на даден индивид.

Важно условие е костите от курбана да не се чупят: „коските трябва да се разключват, а да не се секат, за да е здраво детето". По този начин се съхранява целостта на жертвеното животно, тъй като съществува вярване, повлияно от осмислянето на байрамската жертва, че първият принесен курбан може да пренесе човека в другия свят през моста Сират. Затова костите се събират и заравят под плодно дърво — ябълка, череша или дрян, за да е здраво детето. При заравянето казват: „Както расте овошката, така да расте детето".

От месото приготвят „трахана" (със счукана царевица или фасул) или „пилаф" — с ориз. Това ядене трябва да се изяде напълно. Преди да седнат на трапезата изпяват мевлид[14] за здравето на детето. Накрая се поднася нещо сладко — къпана баница, баклава, реване и задължително смидар (начупен на ситно хляб, запържен в масло със захар и орехи) или „медар" (пита с мед). Както и при останалите видове курбани алкохол не се сервира.

В някои случаи се практикува замяна на жертвения обред с даряване на животно на някой беден човек. Това действие на родителите се обяснява с вярването, че когато подаряват жив курбан, той е „по-приет от Аллах и е по-голям хаира". Майката излиза на двора с детето на ръце и обикаля около животното, като „възнамерява", т. е. казва, че иска да го даде на един-кой си човек. Ако се смята, че едно дете няма късмет, сменят му името. При тази смяна колят втори курбан и отново правят „молитва".

Мюсюлманската традиция да се принасят две жертвени животни за момче при българските мюсюлмани се осъществява и в един нов вариант — курбан за войник. Този курбан се принася от родителите на момчето при влизане или при завръщане от казармата, ако дотогава не му е правен втори курбан. Според повъзрастните информатори (над 60 г.) обичаят се е появил отскоро. В някои селища т. нар. „изпращания" на войник започват около 1970 г., а по-рано е правен курбан само при завръщане от казармата.

Курбанът при завръщане на войник, според народните представи, има смисъл на благодарствена жертва, която се врича и принася от родителите, защото детето им се е върнало живо и здраво. Разглеждането на този курбан сред каноничните ислямски жертви има място, тъй като между него и акика курбан има пряка връзка — войнишкият курбан често се явява втората жертва за момче. Но и в случаите, когато войнишкият курбан няма пряка връзка с курбана за дете, той се съотнася с курбана при сюнет, при хатим (тържество, организирано в чест на дете, което е научило Корана) и сватба, които според традиционните представи, също маркират прехода от детство към зрелост. Повечето от изброените курбани обаче имат незадължителен характер.

Байрамски курбан. Според религиозните предписания пълнолетният мюсюлманин трябва да спазва ритуалите, свързани с петте „стълба на исляма", включително и ежегодното принасяне на кръвна жертва на празника Курбан байрам. В мюсюлманския свят той е учреден като аналог по места на ежегодното традиционно поклонение в Мека и съвпада по време със заключителните му обреди. За митологичен архетип на празника се смята преданието за Ибрахим, който ис-

[14] „Мевлид" или „мевлид-и-шериф" се нарича житието на Мохамед, създадено в стихотворна форма. Наред с определени сури от Корана, той се изпълнява при различни поводи и тържества — при раждане на дете, при хатим, при общоселски събор, при погребение, при помен и т. н.

кал да принесе в жертва сина си, като израз на преклонението и подчинението си пред Божествената воля, но Аллах сменил детето с овен[15]: „Аллах като видял, че човекът му се подчинява, спуснал от небето един черен коч!" Така по своята същност байрамският курбан е израз на човешкото смирение и преданост към Бога — жертвоприношението не е просто ритуално убийство, а проява на религиозно отношение, чието послание е пролятата кръв на животното: „Кръвта на курбана е бедель, данък. Както неговата кръв тече, така и грехът ти да отпада... Затова кат ходиш на джихад кръвта ти изтича и ти измива греховете!"

Принасянето на жертвеното животно, както и извършването на хадж, според установените от исляма норми, са свързани с определени условия. Курбан може да коли човек, който има финансови възможности за това. Ако беден човек вземе пари назаем и купи „курбанлок", то може да не му се „зачете" от Аллах: „Ако си богат — коляш! Аллах не ище това, което не ти е по силите!" В представите на религиозно образованите мюсюлмани курбанът е „ваджип" — нещо средно между „фарз" и „сюннет", т. е. задължение, което се спазва, когато имаш възможност[16]. Сред българските мюсюлмани обаче байрамската жертва е изключително популярна, независимо от предписанието за финансова осигуреност. Тази популярност се дължи на функциите на байрамската жертва: „Курбан се коли за другия свят — да си найде там човек курбана", „Ако си си хранил курбан — ще те пренесе на оня свят. Казват, че който нема хранен курбан, нема да го пренесе на оня свят".

Според разпространеното вярване принесената на Курбан байрам кръвна жертва ще помогне на човека, който я е заклал приживе, като на оня свят се превърне в бинек (кон) и го пренесе по моста Сират, когато дойде „Страшният съд"[17]. „Тоя мост разделя джендема от дженнетя". Вярва се, че Сират[18] е „по-тънък от косъм и по-остър от бръснач, пътя по него трае 1000 или 3000 години". Ето защо курбанът трябва да има рога, за да има за какво да се държи мъртвият, когато го пренасят на оня свят. Пак по тази причина животното не трябва да има външни дефекти (да не е сляпо, сакато, без уши или опашка, да не е стригано скоро и т. н.), тъй като те ще се запазят и на оня свят и ще попречат на курбана да премине моста[19]. Това вярване определя и изискването за едрината на жертвеното животно: „По-голямо трябва да е, за да може да те пренесе"; „Ще вземеш не това, което е родено първо или последно, а това дето е в средата — за да може

---

[15] Преданието за Ибрахимовата жертва е споменато в Корана, но получава детайлното развитие в следкораническата литература. В този вариант то се разпространява и сред мюсюлманите по българските земи, като впоследствие придобива някои фолклорни изменения.

[16] А. Ф. Явуз. Цит. съч., 19—20.

[17] Това вярване е представено в арабската и османската традиция. Според Мохамед „...жертвеното животно ще дойде в деня на Възкресението със своите рога, вълна, копита и ще натежи на везните на неговите (на човека — б. м., Г. Б.) действия и наистина, неговата кръв е била приета от Аллах, преди тя да падне на земята". Цит по Т. Р. Hughes. Цит. съч., с. 552.

[18] Преданието за моста Сират като връзка между рая и ада е заимствано от зороастризма: Сират („Чинват") се споменава в съчинението „Ардаг Вираф намак" от времето на Сасанидите (III—VII в.) Вж. Л. И. Климович. Ислам. Очерки. М., 1962. с. 235.

[19] Смята се, че пророкът Мохамед е наредил да не се жертва животно със счупени рога или рязани уши. Т. Р. Hughes привежда различни мнения за степента на допустимите дефекти на жертвата: тя може да бъде сляпа, куца, мършава, с отрязани уши или опашка до 1/2, 1/3, 1/4 от нормалното състояние. Вж. Т. Р. Hughes. Цит. съч., 552—553.

да те пренесе на оня свят". Мъжките животни са предпочитани за курбан като по-силни и здрави, въпреки че няма строго установени изисквания за пола на жертвата. В пряка връзка с това вярване са и изискванията за къносването на курбанското животно по определен начин, наподобяващо конска сбруя; за заравянето на костите и за раздаването на някои от частите на тялото заедно, за да се съхрани целостта на курбана, за които ще стане дума по-нататък.

Вярва се, че под моста Сират горят казаните на джендема (ада) и който е грешен ще падне в тях. „Ако си много грешен и курбана не би ти помогнал на оня свят"; „Ако спечелиш севап, курбанчето ще те пренесе по моста, ако си лош — вървиш бос по моста и по средата падаш във врящата вода и там те наказват докато си изкупиш греховете". Някои вярват, че курбан за оня свят става първият курбан, който мюсюлманинът е принесъл за себе си. В други случаи се смята, че това е курбанът, който е станал „кабуль" — т. е. Аллах го е „приел" за жертва. Затова всяка година се коли курбан с „амуд" (надежда), че той ще стане „кабуль". „То едно животно ще те пренесе, ама като не знаеме дали е станало кабуль, коляме сека година, за да сме сигурни"..

Всяка година курбанът се обрича за един от пълнолетните членове на семейството, като се започне от бащата, майката и т. н. След като на всички бъде заклано по едно животно, редът се повтаря. Среща се и обичай, според който, ако не е принесен курбан за главата на семейството, за друг не може да се коли. Ако семейството е достатъчно заможно, всяка година се колят толкова курбани, колкото са пълнолетните му членове. Среща се и обичаят курбанът да се обрича за цялото семейство.

Обредните практики, свързани с честването на Курбан байрам, обхващат както самия празник, така и деня преди него — т. нар. Арфа или Арифе. Този ден предхожда календарно и двата байрама и е посветен на мъртвите. Сред мюсюлманите от Гоцеделчевско този ден е известен и като „одуше". И на двете Арфа приготвят и раздават за душите на покойниците катми и колачи (мекици), сладки неща или хляб. На Арфа преди Курбан байрам се коли курбан за починал, ако близките му са обрекли животно: „Едно добиче ще заколиш за умрелите предния ден на Байрама, че умрелите и те чакат.". Но според по-вещите в нормите на исляма, на Арфа не е хубаво да се коли курбан: „Ти като коляш на Арифе ги изпреварваш хаджиите, които дават курбана в Мека, а това не е редно".

Продължителността на празника Курбан байрам обикновено е 3—4 дни, но в зависимост от сезона продължителността му може да варира (1—2 дни през лятото и 5—7 дни през зимата).

Курбан байрам и Рамазан байрам са двата значими мюсюлмански празника и се наричат също така Голям и Малък байрам. В зависимост от местните представи и оценка на тяхната значимост, според повечето мюсюлмани Големият байрам е Рамазан байрам, защото е предшестван от едномесечен пост, с който вярващите изкупват греховете си, а Курбан байрам е Малък байрам. Според други Голям байрам е Курбан байрам, тъй като той продължава три дни (за разлика от Рамазан байрам, който е един ден) и „преди него не се говее, а се коли животно и това е добро", „по-хубав е щото е по-дълъг и има повече за ядене". Така продължителността на празника, наличието на кръвно жертвоприношение и свързаната с него богата обредна трапеза се превръщат в аргументи, които от-

дават на Курбан байрам водещото място в празничните календарни обреди на българските мюсюлмани.

Празникът започва в джамията с голяма сутрешна молитва, която по канон има две части — обикновен намаз (сабах) и байрамски намаз. Времето между двете молитви се запълва с четене на избрани сури от Корана и проповеди върху същността на празника. Ето откъси от една такава „хутба" (проповед), произнесена на Курбан байрам в с. Чепинци на 1 юни 1993 г.:

„...Хора, колете курбан в името на вашия господар Аллаху теаля... Всеки ибадет[20] трябва да се прави единствено за Аллах, а не за показност... Всеки един според своето възнамерение ще получи своето възмездие и награда. Ако някой има възможност и не заколи животно, нека той не се доближава до нас, защото той не е от нас. С курбана се заздравяват връзките в обществото и всички започват да живеят като братя, заздравяват се връзките между богати и бедни... Ако един човек вземе курбан и не може да го заколи до третия ден до акшам[21], той трябва да даде този курбан жив — като садака, или ако го заколиш не трябва да ядеш от неговото месо... Човек още приживе може да пожелае и да завещае да му се заколи курбан след като умре... Аллах иска да изпита нашата преданост чрез курбана, той иска да изпита чрез него и богатите!"

След молитвата мъжете си честитят празника, като се ръкостискат и поздравяват с думите: „Със здраве ти байрама!" и се прибират по домовете си, за да заколят приготвените за курбан животни.

Докато мъжете са в джамията, жените къносват животното. По правило това трябва да стане преди изгрев слънце или предишната вечер и се извършва от най-старата жена в семейството. Местата за къносване по тялото, както и рисуваните фигури с къна са разнообразни, но могат да бъдат относително обособени в две големи групи: фигури, наподобяващи конска сбруя — семер (седло), юзди и стреме (вж. Приложение, фиг. 1—3); фигури, които маркират главата, гърба и четирите крайника (вж. Приложение, фиг. 4—6). Броят на къносаните места по тялото е винаги нечетен — три, пет или седем. Къносването на курбана е задължително, т. е. некъносан курбан не може да се коли и не се „брои" за курбан. Според други обяснения къносването е необходимо, докато животното е в стадото и така другите животни разбират, че то е курбан. Смята се също така, че кънатa се поставя от уважение към природата, за севап или кънатa се слага, за да може животното да познае стопанина си на оня свят. В някои селища на курбанското животно слагат китка с цветя и червен конец.

Според ислямската традиция, възприета от българските мюсюлмани, подходящи за курбан са двукопитните животни: овца, коза, камила, крава и т. н. В местните представи обаче се наблюдават някои различия — характерни примери са отношението към козата и камилата. Според българските мюсюлмани камилата, както и кравата, са сред животните, които се равняват на 7 курбана. Но у нас няма регистрирани сведения за принасяне на камили като курбан, въпреки че такива животни са били отглеждани по българските земи през Османския пе-

[20] Ибадет – араб. ибада, букв. „поклонение". Богослужение, изразяващо се в съблюдаването на обреди и задължения от общественото богослужение; обичай.

[21] Акшам – вечерна молитва.

риод. Подобни представи говорят по-скоро за познаване на общоислямската традиция, отколкото за реална обредна практика.

Сходно е положението и с местните вярвания за козата. Част от българските мюсюлмани приемат козата за обичайно жертвено животно наред с овцата и кравата. По-широко разпространени обаче са схващанията, че козата, както и птиците, са животни, непригодни за жертва. Според българските мюсюлмани за курбан е необходимо „кротко“ животно, докато козата е „дива“. Тя е носител на ред отрицателни качества: „Козата е ляво животно — по скалите ходи, самодивите работи“, „Козата е шейтанин — не става за курбан“. Животното за курбан винаги е специално избрано и понякога го отглеждат в двора си 1—2 месеца преди Курбан байрам. Ден преди да го заколят го затварят в кошарата, за да не излиза с другите животни.

Според обичая животното само трябва да отиде от кошарата до мястото, където ще го колят, т. е. стопанинът му трябва да го води, без да употреби някакво насилие. Изискването за ненасилие е в сила от момента, в който се определи животното за курбан: „Няма да го псоваш или пустосваш, ако те спъне или удари, щото това ти е курбано!“ Понякога човекът, който ще коли животното, го занася на ръце до мястото на жертвоприношението. На курбана дават да пийне вода, да хапне парче мекица, хляб, захар, трева, ечемик или други неща — „сит да си отиде“. В някои селища това захранване се нарича „последен залък“. То се извършва от стопанката или от коляча (в много случаи това е самият стопанин). Понякога целуват курбанското животно по очите и ушите — „прощават се с него, защото духът му отива при починалите“. Не са редки случаите, в които подмамват животното с „последния залък“, за да отиде само до мястото за колене.

Курбанът се коли над специално изкопана за целта дупка — „лочка“, „ропа“, „курбан-куюсу“, „курбан-яала“ (в Родопите) или „гамечка“ (в Тетевенско). Дупката трябва да бъде на чисто място (където не се стъпва, не ходят по нужда и т. н.) — обикновено в края на двора, всяка година тя е на едно и също място. Дупката е покрита с тикла и преди да я използват, махат тиклата и я почистват. В някои селища се среща изискването това място да принадлежи на стопанина — т. е. „да не бъде харам“[22]. Не е хубаво да се коли на чуждо място — животното няма да стане „кабуль“. В други селища обаче курбански дупки има по една във всяка махала или в двора на джамията. Там отива всеки, за да коли курбана си.

Полагат животното да легне на лявата страна, така че шията му да бъде до дупката, главата да гледа към Ка’аба (Къбле)[23] или на изток. Под главата на „курбанлока“ постилат слама или трева, а на очите му слагат бял пешкир. Бялата кърпа е специална за курбани и обикновено се взема от човека, който е заклал животното. Понякога я подаряват на болно дете с пожелание да се излекува. Кърпата се слага върху очите на животното, „за да не види ножа“. Според преданието Ибрахим също вързал очите на сина си Исмаил, преди да го принесе в жертва. Три от краката на животното са вързани, а предният или задният десен остава свободен.

Ножът, с който се коли курбана, също е специален. Дължината му не трябва да бъде по-малка от 20—25 cm, а на лезвието му има изписана молитва или

[22] Харам — араб. „забранен“, синоним „махзур“.
[23] ал-Ка’аба — свещеното за всички мюсюлмани място в Мека.

трябва да се опее от ходжа. Понякога ножът е украсен с полумесец или звезда. Преди да бъде използван той се почиства и изостря, за да не се мъчи животното: „Болката да мине светкавично и да не е грях за човека, че е мъчил животното".

Човекът, за когото е обречен курбанът, застава близо до дупката и три пъти го обикалят с животното. В друг вариант той застава до коляча и между тях протича следният диалог. Колячът пита: „Даваш ли го?", а човекът, за когото е предназначен курбанът, отговаря: „Давам го!". Този диалог се повтаря три пъти, след което колят животното. Задължително условие е човекът, който коли животното, да бъде чист — т. е. предварително да е направил „абдест" (ритуално измиване преди молитва) или „цялостен абдест" — „гюсюл" (пълно измиване).

Преди да заколят животното, прочитат молитва (дува) или колячът прави кратък намаз (5—10 мин). В някои селища колячът трябва да знае „дувите" и затова някои стопани не колят сами курбана си, а викат специални колячи, които отговарят на изискванията. В други селища молитва чете имамът или някой възрастен човек, който знае Корана. През последните няколко десетилетия за целта се използват малки молитвеници, така че всеки стопанин може да прочете молитвата и сам да заколи курбана.

Среща се и изискването всеки стопанин сам да принесе курбана, тъй като се вярва, че, ако се направи от друг човек, е грях. В селищата, в които байрамските курбани се колят на едно място, ходжата чете обща молитва. След това всеки коли своя курбан над ялака, а човекът, за когото е обречен, стои там, за да види кръвта на своя курбан и да се убеди, че е заклан.

В текста на молитвата се казва, че колячът възнамерява да заколи курбан за човека, за когото е обречен, или молят курбанът да бъде приет от Аллах като курбана на Ибрахим и бог да пази човека, за когото се коли: „Молитвата е важна! Ако курбана не е съпроводен с молитва, не е курбан". Ето текст на молитва, записана в с. Чепинци през юни 1993 г.: „Наш Аллах, това е от мене за тебе и от мене към тебе! Аллах е велик! Наистина, наш Аллах, това е от мене за тебе и за Мохамед и неговите наследници! Аллах е велик и за Аллах е славата!"

Така молитвата и вложената в нея искреност са най-важното изискване на обреда, чрез което се изразява човешкото преклонение пред Аллах: „Важна е мисълта, възнамерението, с които правиш курбана. Ако не си вярващ и да колиш, и да не колиш курбан — то е нищо — какво ще ти помогне?"[24]

Често се описват случаи, когато при молитвата животното само полягало или изпъвало глава — знак, че е съгласно да бъде заклано за курбан. Тези примери се привеждат като доказателство за доброволния характер на жертвата.

След молитвата колячът прерязва гърлото на животното с трикратно движение на ножа отдясно наляво, като целта е да достигне жилата на гръкляна. Ако жилата не бъде засегната с третия прорез, животното става „мундар" — негодно за ядене: „Се едно си го намерил в кошарата умрело, пък такова не става за ядене".

---

[24] Срв. „Нито тяхното месо, нито тяхната кръв достигат до Аллах, но вашето благоволение достига до него" (Коран, Сура XXII : 38).

След като заколи животното, колячът казва „Бисмиллях“[25]. Докато животното издъхва, човекът, за когото е обречено, прави два рикята[26]: „Кланя се пред кръвта“, а след това прочитат още една молитва. По време на агонията животното не трябва да си вдигне главата от земята, иначе „се едно не си правил нищо — нямаш курбан!“

Според обичая човекът, за когото се коли курбанът, а в отделни случаи и самият коляч, не трябва да се къпе, да си реже ноктите и да се бръсне 10 дни преди жертвоприношението. Това изискване наподобява положението в ихрам при поклонниците в Мека[27]. Отнесено към колячите обаче, то е по-скоро местна особеност, повлияна от изискването към хората, за които се принася курбан — по-разпространено е изискването за тяхната обредна чистота.

Десет дни преди празника е установен пост, който според традиционните представи на българските мюсюлмани не е задължителен. Но те вярват, че ако се спазва, един ден се зачита за една година. Понякога в този пост задължително се включва човекът, за когото е обречен курбанът: той трябва да „говее“ от предишната вечер до другия ден след като заколят животното. Разговяването става с кръвта на закланото животно и този, за когото е предназначен курбанът, трябва да „налиже“ от нея: „Курбанът не се прифаща, ако от него не опита пръв този, за когото се прави“. Разговяването може да стане и с десния бъбрек на курбана. Опичат го на скара и човекът прави „ифтар“ (пръв яде от месото). В други случаи опеченият десен бъбрек се изяжда от стопанина или от семейството, а левият бъбрек се дава на коляча.

С кръвта се извършват и различни ритуали. Слагат от нея точка върху челото или бузите на децата или на човека, за когото е обречено животното; намазват напукани ръце или пети, болни очи — за лек; с курбанска кръв пръскат хора, които страдат от главоболие; изсипват от нея в корените на плодни дръвчета, за да раждат.

Изтеклата при принасянето на курбана кръв се зарива в дупката: „Опето ли е, требва да се зарови“. Според съществуващото поверие, на това място не трябва да се стъпва или да се ходи по нужда, „защото ще те удари жин“; „ще хванеш уръма“; „човек хваща чартмъ“ (разболява се); „курбанска кръв да не прескочиш — кръвта фатала нещо“; „това място е озъптено — душинка лежи там“. Над курбанска дупка не трябва да се строи къща, „защото няма да има деца в нея“, а „ако се разпусне (изостави) курбанска лочка — лошо ще се случи“.

Пак като магическо средство за лек или плодородие се използват някои части на курбанското животно — най-често рога или кости. Иначе ги закопават в дупката, в която е изтекла кръвта, или ги изхвърлят в реката, а понякога и на боклука. Обяснението е, че „с кокалците ще се нахрани някое куче или лисица, а това е добро — добро ще направиш“.

---

[25] С тази формула се извършва и коленето на животно за ежедневна консумация. Месото на животно, заклано без „Бисмиллях“, е забранено за ядене.

[26] Рикят — араб. „раккат“. Цикъл от молитвени пози и движения, които съпровождат принасянето на молитвата. Ислам. Энциклопедический словарь. М., 1991, с. 204.

[27] Ихрам е особено състояние на ритуална чистота, в което влизат поклонниците и е свързано с определени забрани — да се занимават с търговия, да встъпват в полов контакт, да се стрижат, да се бръснат, да се използват благоухания. Излизането от ихрам се извършва чрез отрязването на кичур коса.

Кожата на животното се предава в джамията. От събраните кожи се изработват „постове“ или „намазли“, върху които сядат вярващите при молитви. В редки случаи кожата от байрамския курбан (или само вълната) се подарява за хаир на беден човек или се запазва за домашно ползване. Вярва се, че ако кожата не бъде дадена на джамията, курбанът не е пълен (цялостен) или „ако не я дадеш — на оня свят си без кожа“.

След принасянето на курбана, един от най-важните елементи в жертвения обред е разпределението на месото. Според класическата ислямска традиция жертвоприносителят има право да изяде жертвеното месо, да го раздаде на когото пожелае или да го запази. Най-добре е 1/3 от месото да бъде раздадена на бедните като благотворителност, 1/3 — на роднините и останалата 1/3 приносителят да запази за себе си[28]. Тази практика се спазва и от повечето мюсюлмани в България, но се наблюдават различни варианти. В повечето случаи месото на курбана се разделя на 3 части — едната се дава на роднините и съседите, а другата — на тези, които нямат възможност да заколят курбан („Раздаваш им и те да празнуват Байрама“; „Те с това месо ще изкарат празника“). Третата част се оставя за празничната трапеза. В селищата, които устройват общоселски курбан по време на празника, половината от месото занасят в джамията, където то се разпределя между бедните или от него варят общ курбан за всички жители на селището. Понякога от месото, предназначено за съседите, дават и на случайни минувачи, които не трябва да откажат да вземат предложеното им парче.

Раздаването на месото се извършва по следния начин: закланото животно се разделя на две половини — едната е предназначена за раздаване, а другата остава вкъщи. В повечето случаи раздават месо от дясната половина и малко от лявата, така че количеството да възлиза на 2/3 от трупа на животното, а останалата лява част ядат „вътрешните хора“ (т. е. домашните).

По правило се раздават нечетен брой (3, 5, 7, или 11) парчета сурово месо — „пайци“ или „жобенчета“, а в някои локални варианти — според броя на къщите в махалата или селището, ако става въпрос за по-малки населени места. В Източните Родопи се среща изискване всяко парче месо за раздаване да има кост — „нали на кокал виpee“. Същевременно в Тетевенско събират костите от парчетата, които ще се раздават, „за да не се разноси курбана (т. е. да е цял), щото иначе немаш курбан“. В редки случаи всяко парче месо се раздава с филия хляб или мекица.

Държи се парчето да бъде подадено от „раздаващия“, защото „ако другия си го вземе сам — не се брои“. Човекът, който взема месото, казва „Аллах кабуль да го стори!“ (т. е. курбана „да го приеме Аллах, за да те посрещне на оня свят и да те пренесе над катрана“). Вътрешностите (черва, дроб), главата и краката се раздават на бедните (по-рядко на комшиите). Според някои поверия главата, както и кожата, трябва да се раздадат — „щото на другия свят си без глава“, а според други — главата трябва да остане в семейството или да се зарови заедно с костите, „защото иначе е грях“.

Празничната трапеза на Курбан байрам се възприема като една от главните характеристики на празника: „Ще заколиш да нахраниш дечицата си и да събе-

---

[28] T. P. Hughes. Цит. съч., с. 553, 193.

реш роднините си". Гостуването у родители и роднини и свързаната с него съвместна празнична трапеза е съществен елемент в двата Байрама. По време на празника децата посещават възрастните си родители, като им носят подаръци, а не са редки случаите, в които само снахи и дъщери се събират в дома на свекървата. На Курбан байрам обаче роднинските посещения не са само израз на взаимна почит — съвместното консумиране на част от курбанското месо се превръща, подобно на жертвения акт, в своеобразно преклонение пред Аллах. Така се подчертава единството в религиозната общност.

Въпреки че не се споменава за точно установен ред при приготвянето на курбанското месо („Яденето на Байрама всякак можеш да приготвиш — както намериш за добре"), то най-често се вари и се приготвя т. нар. курбан-чорба. В нея не се слагат подправки, а само сол и лук, „за да е истински курбан". Понякога на чорба се варят само вътрешностите, а месото се приготвя отделно, като се смесва с булгур или чукана царевица. Приготвят също така „пиляф" (месо с ориз); „кавърма" или „яхния" (сварено и запържено месо с лук, червен пипер, зеленчуци или картофи и зеле). Често към така приготвените ястия прибавят и „кешкек" — булгур, полят с разтопена лой, „за да се забели"[29].

Разпростенo е вярването, че месото от Курбан байрам, независимо от начина, по който е приготвено, има по-различен вкус от обикновеното месо: „Сравни две чинии — едната с байрамско, а другата с обикновено месо — байрамското е по-различно. Хората, които взимат от тези меса, получават Аллахова награда, независимо от вярата си!"

Задължително е с месото от курбана да не се употребява алкохол. Това правило важи за всички видове курбани. Затова за пиене поднасят мляко, айран, „ошаф" или „шульки" (от овощни или диви плодове), а сега — и безалкохолни напитки.

По правило месото от курбана трябва да се изяде още същия ден, а ако остане — да се раздаде, така че на следващия ден от него да не е останало нищо вкъщи. В други варианти срокът за консумация се удължава до 3, 5, 7 дни. Част от месото — предимно около опашката и самата опашка[30] обаче се запазва специално за деня Ашура[31]. През последните няколко години все по-често срещана практика е консервирането на курбанското месо, което може да се яде до следващия Курбан байрам.

Кръвното жертвоприношение има особено място в традиционната култура на българските мюсюлмани. То се определя не само от универсалния характер на

---

[29] „Забелването" се употребява като термин за ястия, в които се употребява животинска мазнина и е знак за представителност на гозбата.

[30] Запазването на опашната част насочва към един от вариантите на преданието за Ибрахимовата жертва, когато Аллах изпратил за заколване тлъстоопашата овца. В старата ислямска обредност т. нар. „тлъстоопашати" овце са били предпочитани жертвени животни, защото при тях по-голяма част от мазнината се събира около опашната част. Опашката на такъв вид овца е смятана за деликатес сред арабските племена.

[31] Ашура — този ден се чества от българските мюсюлмани 30 дни след Курбан байрам на 10 мухаррам. По мюсюлманския лунен календар мухаррам е първият месец. В ислямският свят 10 мухаррам има различно тълкуване. Според по-голямата част от българските мюсюлмани-сунити празникът е в спомен за спасението от потопа, когато Нух (Ной) заедно със синовете си, преди да се разделят, приготвили „шарено" ястие от нещата, които им останали. Характерно за празника е приготвянето и раздаването на обредното ястие „ашура" — от зърнени храни, сливи и т. н., в което прибавят и запазеното месо от байрамския курбан.

това явление, но и от неговото кодифициране чрез ислямския канон. Като поставя принасянето на кръвна жертва сред задължителните условия за изповядване на вярата, ислямът превръща жертвения ритуал в неотменен елемент на всяка традиционна мюсюлманска култура. Същевременно при българските мюсюлмани описаните канонични курбани не са единственият вид кръвна жертва. Макар да са своеобразен символ на вярата, чрез който се маркира социализацията на всеки индивид от мюсюлманската общност в този и в отвъдния свят, акика курбан и байрамският курбан са и част от цялостната система на кръвните жертвени обреди, съществуващи в културата на българските мюсюлмани (напр. курбан при строеж на къща; курбан при суша; овчарски курбан; курбан при хатим; при сватба, при погребение и т. н.). Каноничното жертвоприношение обаче е моделът, който влияе на обредността и структурата на другите видове курбани, макар че и върху него оказват влияние елементи, чиито корени са в предислямските пластове на културата на българските мюсюлмани.

Cannonical Blood Offerings in the Tradition of Bulgarian Muslims

Goran Blagoev

(Summary)

The blood offering is one of the universalia in the culture of Bulgarian Muslims codified by Islamic cannon. It puts the blood offering — **kurban** among the musts for, the followers of the faith and makes it a persistent element in every traditional Muslim culture.

The paper deals with two types of sacrifice, which can be treated as cannonical — offering at birth (**akika kurban**) and offering on the day of Kurban Bayram.

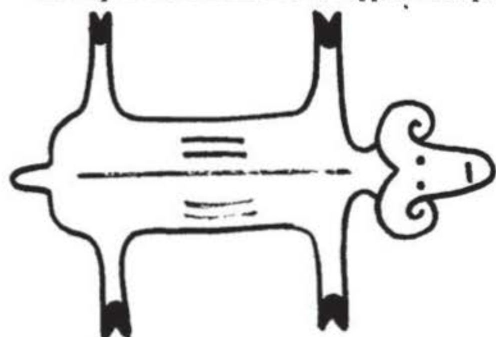
Akika kurban is the first sacrifice offered in the life of a Muslim. It designates a specific initiation of the individual into the community, preceding the first kurban, which the Muslim begins to offer as a real member of his community — the kurban for the Bayram.

The Bayram kurban is like an initiating rite, expressing human obedience to Allah. This kind of kurban has also the meaning of a „psychopompos" in Muslim eschatology.

The kurbans described are a special credo, marking the socialization of the particular person from the Muslim community in this and yonder world. They are a part of the whole system of sacrifices, existing in the culture of Bulgarian Muslims.

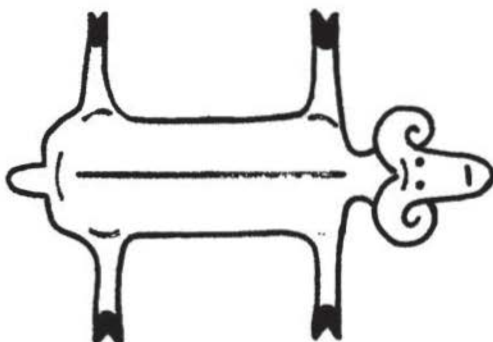
Приложение

Фигури, които се нанасят с къна върху тялото на жертвеното животно на курбан-байрам

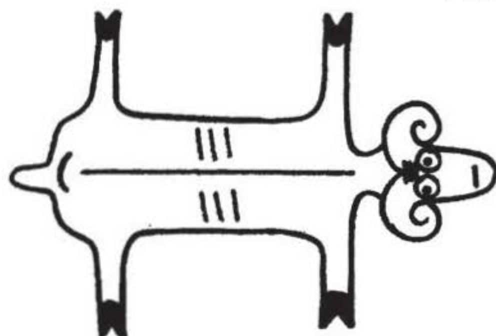
с. Дъбница, Гоцеделчевско (1992 г.)

Фиг. 1

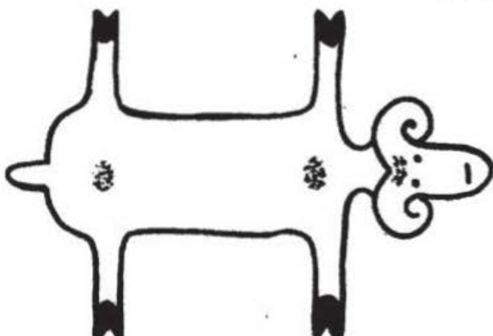
с. Малево, Хасковско (1988 г.)

Фиг. 4

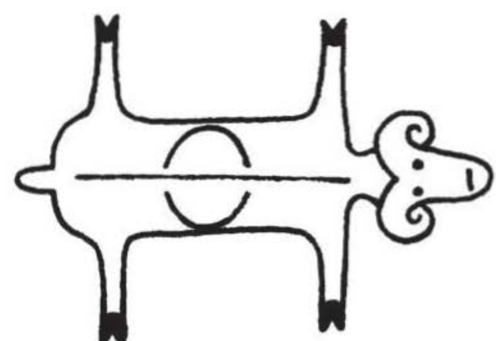
с. Сърница, Хасковско (1988 г.)

Фиг. 2

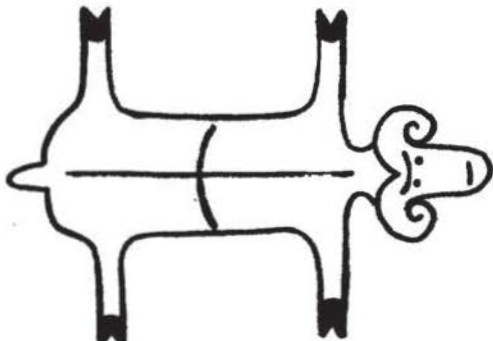
с. Чепинци, Рудоземско (1993 г.)

Фиг. 5

гр. Ардино, Кърджалийско (1991 г.)

Фиг. 3

с. Лозенградци, Кърджалийско (1993 г.)

Фиг. 6